

לשון קטעי ספרות חז"ל במחזור האיטלקי מאורטונא
משנת 1420, כ"י וטיקן Ebr. 545

כ"י וטיקן Ebr. 545 מכיל סידור ומחזור לכל השנה לפי מנהג הלועזים (מנהג איטלייאני, או מנהג רומי). לפי הקולופון נכתב המחזור בשנת ק"ף (1420) בידי יחיאל בן מנחם עמנואל לעי"ץ מפירושא "פה בעיר אורטונא היושבת על שפת הים". הכוונה לעיר Ortona a Mare בחבל אַבְרוּצִי. המחזור מכיל כמה קטעי ספרות חז"ל: משנה – ברכות א, א (להלן באא), ברכות א, ה (להלן באה), פאה א, א (להלן פאא), שבת פרק ב (במה מדליקין, להלן בממ), זבחים פרק ה (איזהו מקומן, להלן מז), מסכת אבות כולה, כולל פרק רבי מאיר¹; ברייתות – ברייתא ד"ג מידות דר' ישמעאל (להלן יג), שבת קכז (ואילו דברים שאדם אוכל פירותיהן, להלן קכז), נידה סו (א"ר זירא בנות ישראל, להלן בני), נידה עג (תנא דבי אליהו, להלן עג), ברכות סד (אר"א אר"ח תלמידי חכמים מרבים, להלן ברסד), כריתות ו (פיטום הקטורת, להלן פק); הגדה של פסח (להלן הג). המחזור מנוקד כולו באופן מלא, כנראה, בידי הסופר.

במחזור יש צורות רבות המצביעות על מסורת טובה. לדוגמה: לוכל (באא); קרית שמע (בכל ההיקריות); בקריות (בכל ההיקריות); פערכי הדיינים (א9); לסעודה (22ג); אינו (בכל ההיקריות); לשאל (הג); השם הפרטי הלל (בכל ההיקריות); השם הפרטי תרדיון (3ג); השם הפרטי חלפתא (7ג); מנין (בכל ההיקריות); פליה (ה8); במיעוט (2x 51), שיעור (פאא). מילים אלו ואחרות נדונו רבות בספרות, ודי להזכירן כדי להורות על מסורת הלשון.

יש ניקודים שמעידים על הטיפוס המערבי של המסורת; לדוגמה, הפויישן (7ב) (בראשור, טיפוסים, עמ' 201), קנרדום (8ד) (שם, עמ' 203).

צורות אחרות מלמדות על קרבתו של המחזור מאורטונא (להלן אר) למסורת כ"י

1 כמובאות מאבות לא ציינתי את שם המסכת, אלא רק משניות. האות מסמנת את מספר הפרק, והספרה שבאה אחריה את מספר המשנה לפי מחזור מאורטונא. לדוגמה, א7 = פרק א, משנה ז.

פס: חֲזָקָה, ר' יוסי הַגְּלִילִי (הג), חֲזִיר (21) (ניקודים אלו נמצאים גם בכ"י פס – בראשר, איטליה, עמ' 70–71, 76); דְּרוּמִית (מז 3x; כך לעתים בכ"י פס – לדוגמה תמיד ד, א).

במאמר זה אני רוצה לעסוק בשתי שאלות עקרוניות: (1) אחדותה של מסורת לשון חז"ל בתוך המחזור. קטעים שונים עלולים היו להגיע ממקורות שונים, ויש מחזורים שבהם ברור שמוצאם אינו אחד, אך ב־אר הם, כנראה, מהווים מקשה אחת. (2) מקום מסורתו של המחזור בין מסורות אחרות של לשון חז"ל ובתוך מסורת איטליה.

1. ענייני שיטת הניקוד וההגה

כצפוי, ב־אר כמחזורים אחרים שבדקתי יש סימנים ברורים של חילופי קמץ/פתח/חטף-פתח וסגול/צירי/חטף-סגול. אך לכל נקדן יש, ככל הנראה, שיטה משלו בניקוד. שיטות אלו מצטרפות מקווים רבים, שיכולים להיות משותפים למחזורים שונים. לדוגמה, ב־אר ובמחזורים רבים אחרים כמעט כל הברה הסגורה בדגש חזק מנוקדת בקמץ במקום פתח (כגון כְּפִיךְ, מְפֹת); כמעט כל הברה סופית בעלת גון e המסתיימת באם הקריאה ה"א מנוקדת בצירי (הַמְרִיבָה, תַּפְנָה); כינוי הקניין למדברים מנוקד בסגול (קוֹלֵינוּ, אַבְוֹתֵינוּ). קווים אלו משותפים לכל חלקי המחזור, כולל תפילות וטקסטים מן המקרא, לכן פירוטם חשוב לידיעת ההגייה אבל אינו מלמד בדרך כלל על מסורת לשון חז"ל. מצד שני, מילים בעלות צורות אלטרנטיביות (מעין קוֹרְדוֹס, בּוֹיֶשֶׁן/בִּישָׁן) אינן מופיעות בתדירות גבוהה, וקשה להשוות את החלקים השונים של המחזור לפי ניקוד המילים האלה. השם הַלֵּל מנוקד בצירי/סגול בכל החלקים של אר; המילים אֵינוּ, קְרִית, מְנִין וּבְרִיּוֹת מנוקדות בו תמיד כמו בכתבי יד טובים; אך צורות אלו משותפות כמעט לכל מסורות לשון חז"ל ומלמדות רק על כך, שלפנינו מסורת לשון חז"ל טובה, ולא על ייחודיות המסורת. אמנם הניקודים חֲזִיר (21), חֲזָקָה, הַגְּלִילִי (הג), דְּרוּמִית (מז), הנמצאים בחלקים שונים של המחזור, מלמדים גם על טיפוס מסורת הלשון של אר (שהיא קרובה למסורתו של כ"י פס) ועל אחדותה, אך אלה צורות בודדות. לכן לבדיקת מסורת לשון חז"ל שב־אר בחרתי בצורנים נפוצים יחסית, שצורתיהם השונות נחשבות אופייניות למסורות שונות של לשון חז"ל. להלן מספר דוגמות.

1.1 ניקוד שי"ן הזיקה

במחזור אר מתועדים ניקודים אלו:

א. הניקוד היסודי בסגול: שֵׁעֵלָה (באא), שֵׁיתֵן (מז), וּכְשֵׁהִיו (9א), שֵׁדְבֶק, שְׁבַכְלֵל (15ב).

- כך גם לפני האל"ף והה"א: שְׁהִפְּהִינִים (באא), שְׁהִמּוּרִים (מז), שְׁאָדָם (קכז), שְׁאֲנוּ (הג), שְׁאָדָם (6א).
- ב. וכך גם כמעט תמיד לפני "הוא", "היא" ולפני רוב הצורות של הפועל "היה":
 שְׁהֵן (מז 4x), שְׁהוּא (3x), שְׁהִיה (יג), שְׁהוּא (2x), שְׁהִיא (בממ), שְׁהוּא, שְׁהִיא (2x), שְׁהִיו (פק), שְׁהִיו (הג), שְׁהִיא (ב, 31, 6), שְׁהִיא (14, 19, 20). רק פעם אחת שְׁהֵן (10ד).
- ג. אבל לפני המילה "אין" ונטיותיה באה שי"ן הזיקה בשווא: שְׁאֲנוּ, שְׁאֲיִנְן (בממ), שְׁאֲיִן (פק), שְׁאֲנוּ יודע לשאל, ושְׁאֲנוּ יודע לשאל (הג), שְׁאֲיִן (ב, 2, 4, 7, 13, 3 ד, 2x, 10, 31, 32, 2), שְׁאֲיִ אֲיִפְּשֶׁר (6ב), שְׁאֲיִנוּ (12, 1), שְׁאֲיִנָּה (19ב), ושְׁאֲיִנָּה (14, 20, 21, 22, 23). רק פעם אחת שְׁאֲיִן (פאא).
- וכך גם לפני מילים קצרות, כשהן עומדות במעמד פרוקליטי: שֵׁישׁ בידו (15ג), 27x (2), שֵׁישׁ בו (28ד), שְׁכָן מצינו (3), שְׁתֵּהָא (פק).
- ד. גם לפני המילה "נאמר" באה לעתים השי"ן בשווא: שְׁנָ' (ברסד), שְׁנָאֲמֶר (הג), שְׁנָאֲמֶר (א 19, 3ג 2x, 11). מקור הניקוד הזה הוא, כנראה, במעמד הפרוקליטי של תיבה זו ביחס למשפט המצוטט הבא אחריה. כנראה, הסימן לתחילת התפשטות הנוהג הזה לצורות אחרות מתועד בניקוד שְׁתֵּיִאֲמֶר יציאת מצרים (הג).
 ה. לפני "אתה" – בקמץ: וכְּשֵׁאֲתָה מתפלל (ב 20) (אך גם שְׁאֲתָ, 8ג).
- במחזורים אחרים השי"ן מנוקדת בדרכים שונות. ניקודים אלו צריכים דיון מפורט, אך כדאי לתת כאן תמונה כללית, כדי להגדיר את מקום המחזור אר בתוך מסורות איטליה. ניתן לחלק את כל המחזורים לכמה קבוצות לפי התכונה הנדונת:
 א. הניקוד רק בסגול – מט, פי, בל, פר.
 ב. לפני "אין", "הוא" ומילים קצרות בשווא או בסגול, ביתר התנאים בסגול – קי, פו.
 ג. לפני "אין", "הוא" ומילים קצרות בשווא או בסגול, לפני "נאמר" בשווא או בסגול, ביתר התנאים בסגול – אס, קב, אר.
 ד. לפני "אין", "הוא" ומילים קצרות בשווא או בסגול, גם לפני אל"ף וה"א בשווא או בסגול, ביתר התנאים בסגול – לק, צס.
 ה. בכל התנאים בשווא או בסגול, לפני "נאמר" רק בשווא – פל.
 ו. תמיד בשווא – מצ.
 ז. תמיד בסגול, אך לפני "נאמר" בפתח – פש, פמ.
- הערות: במחזורים מסוימים מתועדות הבחנות נוספות: (1) ב־לֶק השי"ן לפני "אין" ונטיותיה מנוקדת תמיד בשווא, אך לפני "הוא", "היא" הניקוד יכול להיות גם שווא וגם סגול. (2) ב־פּו השי"ן לפני "הוא", "היא" מנוקדת תמיד בשווא, ואילו לפני

"אין" ונטיותיה גם בשווא וגם בסגול. (3) ב־קב ו־קי הניקוד בשווא נשמר רק בתיבה וּשְׁאִינוּ (הג). (4) ב־לק וב־צס השי"ן לפני "נאמר" מנוקדת בסגול, אך לפני "תְּאָמַר" בשווא. (5) ב־פא השי"ן מנוקדת בפתח לפני "אתה" בכיטוי "שאתה ושלך שלו" (8ג).

ניקודים שונים אלו מאפשרים למדוד יחסים בין המסורות המיוצגות במחזורים. נראה שב־אר אנו עדים לתחילת התפשטות הניקוד בשווא. נוסף לניקודים מעין שְׁאִינוּ, המאפיינים את הטיפוס המזרחי של לשון המשנה (בר־אשר, טיפוסים, עמ' 199), והם נמצאים גם בכ"י פ"א (בר־אשר, מחקר, עמ' 17, הערה 115), אנו מוצאים את שי"ן הזיקה המנוקדת בשווא לפני מילים קצרות פרוקליטיות אחרות: שְׁפָן, שֵׁשׁ. מצד שני, הניקוד שֶׁ מתפשט לצורה "שנאמר", שאף היא נמצאת במעמד פרוקליטי. כנראה השלב הבא הוא התפשטות הניקוד הזה למילים אחרות. מעניין, שב־אר השי"ן לפני "הוא", "היא" מנוקדת בסגול. גם במחזורים אחרים, כפי שראינו לעיל, יש הבדלים, אם כי לא כל כך בולטים, בין ניקוד שי"ן הזיקה לפני "אין" ונטיותיה ובין ניקודה לפני "הוא", "היא". לכאורה עובדה זו מלמדת על ההבדל בין כתבי יד מן הטיפוס המזרחי לכתבי יד מן הטיפוס המערבי בניקוד שי"ן הזיקה לפני המילים "אין", "הוא" (וראה בר־אשר, שם).

עוד דרך להרחבת השימוש בשי"ן הזיקה המנוקדת בשווא – בהעברת הניקוד הזה לשי"ן הזיקה לפני כל אל"ף וה"א ללא התניה (כך גם במחזור מן המאה ה־14, מנהג ספרד או פרובנס – דודי, עמ' 20). אין כאן המקום לעקוב אחרי כל שלבי ההתפתחות, אך נראה, שאת עקבותיה אנו מוצאים בכ"י פס, שבו שי"ן הזיקה עלולה להינקד בשווא לפני כל מילה (אך גם בסגול – בר־אשר, איטליה, עמ' 39–40) ובמחזור מצ, שבו שי"ן הזיקה מנוקדת רק בשווא (ראה לעיל). קווי התפתחות נוספים ניתן לראות בניקוד שְׁאָתָה (המשותף ל־אר ול־פא) ובניקוד שְׁתְּאָמַר (המשותף לכתבי היד אר, לק ו־צס).

תכונה זו – ניקוד שי"ן הזיקה בשווא בהצטרפותה ל"אין" ונטיותיה ולמילה "נאמר" – נמצאת בכל קטעי ספרות חז"ל הנמצאים במחזור אר, ובכך הניקוד הזה מאשר את אחדות מסורתו של המחזור.

1.2 הדו־תנועה ay

במחזור אר מתועדים כמה ניקודים:

- א. ביו"ד אחת, בלא ניקוד היו"ד: מְאִימְתִי (באא), הר סיני (הג), מְסִינִי (א1), חִי (31ד), כְּדִי (הג).
- ב. בשתי יו"דים, בלא ניקוד בשתייהן: יְמִי (א17), ר' שְׁמֵעוֹן בֶּן יוֹחָי (ו7).
- ג. באל"ף ויו"ד, בלא ניקוד בשתייהן: וְנִתְאִי (א8), וְשָׁמִי (א15).

ד. באל"ף ויו"ד, האל"ף מנוקדת בחיריק: עֲזָאִי (2ד), ר' נְהוֹרָאִי (19ד), רבי יִנְאִי (20ד), וְשִׁמְאִי (21ה).

ה. וריאנטה של הניקוד הזה: בן טִבְאִי (9א).

ו. באל"ף ויו"ד, האל"ף מנוקדת בשווא: הַוּוֹדָאִי, הַדְמָאִי (בממ), וְנִיטָאִי (7א), בן טִבְאִי (9א), וְשִׁמְאִי (12א), וּמְשִׁמְאִי (10ב), בן זִכְאִי (10ב, 11), בן חִכְיָנָאִי (5ג), בר' יִנְאִי (10ג).

ז. בשתי יו"דים, היו"ד מנוקדת בשווא: פְּדִיִי (11).

חמשת הניקודים הראשונים משותפים לכל המחזורים. הם מתועדים גם בכ"י פס (בר-אשר, איטליה, עמ' 43–45). הניקוד 'אִי/אִי' נמצא במסורת הקדם-אשכנזית (אלדר, ד, עמ' 159) ובמסורת אשכנז (מישור, עמ' 111). אך הניקוד 'י' שהוא הניקוד השולט במסורת הקדם-אשכנזית והנפוץ בכ"י פס (אלדר, שם; בר-אשר, שם), נדיר מאוד במחזורים איטלקיים. ואילו הניקודים 'אִי', 'י' משותפים רק למחזור אר ולכ"י פס (בר-אשר, שם); אלדר אינו מציין את הניקוד הזה, ואין הוא נמצא במחזורים איטלקיים אחרים. גם הקטגוריה הדקדוקית הזאת מאשרת את אחדותה של המסורת בתוך המחזור אר ומאפשרת איתורו במפת המסורות הכללית.

1.3 תופעות נוספות

אולי אין זה מיותר להזכיר עוד שלוש תופעות נפוצות הנמצאות בגבול ההגה והצורות ומלמדות על אחדות מסורתו של אר ועל טיבה:

1.3.1 המילית "של" נכתבת כמעט תמיד מחוברת למילה שהיא מצטרפת אליה: שְׁלִיבִיצָה (בממ), שְׁלִמְצוֹת, שְׁלִזְבָּחִים, שְׁלִמְזִבַּח (מז), שְׁלַחְמֶשׁ, שְׁלַאֲבוֹתֵינוּ (הג), שְׁלַתְוָה (21), שְׁלַאָדָם (91). יש דוגמות ספורות לכתוב נפרד, אך גם בהן הניקוד מצרף את "של" למילה שאחריה: שְׁלִמְזִבַּח (מז), שְׁלִעֲבִירוֹת (ב1), שְׁלִחְכָמִים (ב17).

1.3.2 כינוי הקניין לנוכח מנוקד תמיד ךָּ: בֵּיתָךְ (א4, 5), לָךְ (א7x2, 16, ב19 ועוד), כְּשֶׁלָךְ (ב19, ד15), מְלִימוֹדָךְ, שְׁשׁוֹלְחֲנָךְ, מְלִאכְתָךְ, וְכַתְרָךְ, פְּעוֹלְתָךְ (41). כך גם כינוי המושא: ואל יִבְטִיחֶךָ יִצְרָךְ (31ד). רק בסוף משפט ךָּ: ויהיו עניים בני בֵּיתְךָ (א5), לִיד בֵּיתְךָ; כך גם בכי"ק – קוטשר, חז"ל, עמ' 20). היוצא מן הכלל היחידי במובאה סמויה מן המקרא: בֵּינְתָךְ (ד19), כך גם בכי"ק, שם, עמ' 19).

1.3.3 מילה זו מנוקדת תמיד בשווא: ר' אליעזר (באא), ר' ישמעאל (מז), ר' זירא (בני), ר' אלעזר (באה), ר' אלעזר (ברסד), ר' ישמעאל (בממ), רבי נתן (פק), בְּר' אליעזר, וְר' (4x), רְבִי יוֹסִי (הג), רְבִי חֲנִינְיָה (א19), שְׁלָר' יהודה (ב2), ר' אליעזר, וְר' שמעון, וְר' אלעזר (ב11).

המילה "רבי" מנוקדת בשווא גם כאשר היא איננה במעמד פרוקליטי: רְבִי אומר (ב1), רְבִי מאי זה מקום אתה (91). הניקוד בשווא נפוץ בכ"י פס (בר-אשר, איטליה, עמ' 40-41), ומתועד בכ"ק (קוטשר, ביצוע, עמ' 165). אף הנתונים האלה מאשרים את אחדות מסורתו של המחזור אר ואת אופייה האיטלקי.

2. ענייני תצורה

2.1 הפועל

2.1.1 בינונית בכינוי מושא

בכינוי המושא לנסתר הסיומת תמיד תו: בניין קל – וְהוֹפְכָתוּ, וְעוֹקְרָתוּ (24ג); בניין פיעל – וּמְגַדְלָתוּ, מְלַבְּשָתוּ, מְרַחֲקָתוּ, וּמְקַרְבָתוּ, וּמְרוֹמְמָתוּ (11); בניין הפעיל – וּמְקַשְרָתוּ (11). הסיומת תו/תו', על דגם הצטרפות הכינוי לעבר, אופיינית לכל המסורות הטובות של הענף הארץ-ישראלי של לשון המשנה (בר-אשר, פרמה ב, עמ' 177; מורג, העברית, עמ' 248; שרביט, עמ' 64). בכ"ק ובכ"י פ"א התנועה הסופית היא שורוק (אלדר, ה, עמ' 392); בכ"י פ"ב היא חולם/שורוק (בר-אשר, שם). במסורת הקדם-אשכנזית היא חולם, כך גם במסורת אשכנז (מישור, עמ' 110). ב"אר התנועה הסופית היא שורוק. כדי לקבוע את מקומו של המחזור אר בתוך מסורת איטליה כדאי להביא את הנתונים מן המחזוריים האיטלקיים האחרים:

תו	תו	תו
והופכתו	אס, פו, פש, מצ, מט, פא, פי, רר, צס	מל, קפ, מר, פר
ועוקרתו	אס, פו, פש, מצ, מט, פא, רר, צס	מל, קפ, מר, פר
ומגדלתו	אס, פו, פש, מט, פא, פי, רר, פר, מר	מל, קפ, צס
מלבשתו	פו, פש, מט, פא, פי, רר, פר, מר	מל, קפ, צס
מרחקתו	אס, פש, פו, מט, פא, פי, רר, פר, מר	מל, קפ, צס
ומקרבתו	אס, פש, פו, מט, פא, פי, רר, פר, מר	מל, קפ, צס
ומרוממתו	אס, פו, פש, מט, פא, פי, רר, פר, מר	מל, קפ
ומכשרתו	פש, פו, מט, פא, פי, רר, פר, מר	מל, קפ, צס

- אנו רואים, שהמחזוריים האיטלקיים מתחלקים לפי תכונה זו לארבע קבוצות:
- א. הסיומת היא רק תו: אס, פש, פו, אר, מט, פא, פי, רר;
 - ב. הסיומת היא תו בפרק ג, אך תו בפרק ו: צס;
 - ג. הסיומת היא תו בפרק ג, אך תו בפרק ו: פר, מר;
 - ד. הסיומת היא רק תו: מל, קפ.

לא מצאתי במחזורים הבדלי מסורת בתוך פרק ג או בתוך פרק ו; האם זה רומז לכך, שחמשת הפרקים הראשונים של מסכת אבות ופרק רבי מאיר התפתחו בדרכים שונות במסורת איטליה לפני התלכדותם בתוך הסיידור? האם זה מקרה שהניקוד בחולם, האופייני למסורת אשכנז, מתועד דווקא במחזורים שמוצאם מצפון-מזרח איטליה – ממראנו, ממונציליסי, מקסטלפרנקו, מפירארא ומציסינה?
יש רק דוגמה אחת לכינוי המושא לנסתרים, והסימות היא תָּן: מְסִייעֶתָן (ב3). כך גם במחזורים האחרים. רק בִּפּוֹ התנועה היא צירי: מְסִייעֶתָן. כינוי נסתרים אין במקום תָּן מתועד בכי"ק ובכ"י פס (בר-אשר, איטליה, עמ' 17).

2.1.2 עבר נפעל נסתרים

במעמד של הקשר מצאתי דוגמה אחת של צורת הפסק: שלא נְמָסְרוּ לבית דין (9ה). ארבע פעמים באות צורות של הקשר: נְבָרְאוּ בין השמשות (6ה), נְמָצְאוּ בר' חייה ובניו (81), שְׁנָקְרְאוּ בניים למקום (19ג x2). כדאי להשוות את המצב ב־אר לנתונים ממחזורים אחרים:

נְמָסְרוּ, נְבָרְאוּ,	נְמָסְרוּ/נְבָרְאוּ,	נְמָסְרוּ, נְקָרְאוּ/	נְמָסְרוּ, נְמָצְאוּ,	נְמָסְרוּ, נְבָרְאוּ,
נְמָצְאוּ, נְקָרְאוּ	נְמָצְאוּ, נְקָרְאוּ	נְבָרְאוּ, נְמָצְאוּ	נְבָרְאוּ/נְקָרְאוּ	נְמָצְאוּ, נְקָרְאוּ,
אר, פא	פי, פר, מר, רר	צס	מל, פו, פש	אס, קפ

צורות הפסק של נפעל עבר אינן באות בהקשר העניין בכתבי יד טובים (הנמז, עמ' 120; בר-אשר, הקשר, עמ' 62–63). אך בכתב יד מאוחר כמו כ"י פס צורות אלו נפוצות ביותר (בר-אשר, איטליה, עמ' 65–66). בנוגע לצורות הנידונות: בכי"ק הן כולן מנוקדות בשווא (המילה "נמצאו" איננה מתועדת, מפני שהיא מפרק רבי מאיר, שאינו נמצא בכי"ק). בכ"י פס הניקוד כמו ב־אר: נְמָסְרוּ, יתר הצורות בשווא. נראה שבמקרה הזה, מלבד חשיבותם לאפיון המסורות ולמיון, הנתונים ממחזורים שונים מאפשרים לעקוב אחרי התפשטות צורות הפסק. צורות אלו אינן מופיעות תחילה בפועלי ל"א, כי הם הזדהו עם פועלי ל"י. יכול להיות שזאת עדות לקדמות התופעה, כי מבחינת הניקוד אין הבדל בין נְמָסְרוּ לְנְבָרְאוּ; רק במסורת שבעל-פה שיש בה הבדל מורפולוגי בין המילים ההגיויות נְבָרוּ וְנְמָסְרוּ יכול להתפתח ההבדל בין הצורות נְמָסְרוּ/נְבָרְאוּ, שלאמתו של דבר אינו הבדל בתוך גזרת השלמים אלא בין גזרת השלמים לגזרת ל"י. לכאורה הניקוד ב־אס מעיד על הגייה מעין נְקָרוּ במישרין: שְׁנָקְרְאוּ, ללא ניקוד ברי"ש. בתקופה מאוחרת, כאשר הצורה שבכתב נעשתה רגילה ושגורה יותר מן הצורה ההגויה, התפשט הניקוד גם לפועלי ל"א. בטבלה דלעיל אנו רואים שלבים שונים של התהליך. שלב נוסף ניתן לראות בניקוד של פי: שְׁנָקְרְאוּ, שְׁנָקְרְאוּ.

2.2 השם

2.2.1 ריבוי הסגוליים

א. טומאת אֶהֱלִים (בממ): צורות הריבוי של השמות במשקל קָטֵל בעיצור השורש הראשון הגרוני בתנועת a ידועות ממסורת כ"י פ"א (אֶכְלִים, אֶהֱלִים, חֶטְמִים – פלמן, עמ' 36) ומקטעי גניזה (בירנבאום, עמ' 22). בכ"ק בשבת ב, ג מנוקד אֶהֱלִים, אך ברוב ההיקרויות מנוקד בחטף-פתח, אֶהֱלִים (לדוגמה, אהלות ה, ה, ו; אם כי יש גם הניקוד אֶהֱלִים – שם ח, א). ברוב המחזורים מילה זו מנוקדת בחולם, אך בשני מחזורים הניקוד דומה לניקודו של אר: אֶהֱלִים (לק, פי).

ב. בְּעֶרְבִין (באא): כך גם בכ"י פס (בר-אשר, איתליה, עמ' 7–8). ביתר המחזורים בערבין. אך בקטע גמרא שמובא במחזור בני רומא אחרי משנה זו מנוקד (לפי הארמית?) עֶרְבִין, שְׁחֲרִין ככל המחזורים. כנראה, מן הגמרא חדרה הצורה למשנה, ומכאן נובע הניקוד הזה בכ"י פס.

2.2.2 צורות נפרד במקום צורות נסמך

צורות אלו (מעין שליח ציבור, יין נסך) נפוצות מאוד במסורת לשון חז"ל (בר-אשר, איתליה, עמ' 85). ב-אר נמצאות צורות מסוג זה (לדוגמה, יין קפריסין, פק). מעניין הניקוד בְּעֶרְבִין רגליהם (4א), שמעיד על תפיסת הצורה עפר בביטוי זה כצורת הנפרד.

המילה "שכר" נמצאת כמה פעמים במעמד של נסמך במסכת אבות, לכן נוח להשתמש במילה זו כדי לעקוב אחרי התפשטות השימוש בצורת נפרד במקום צורת נסמך. והנה הנתונים ממחזורים שונים:

שְׁכָר	שָׁכָר
שכר פעולתך (21)	אס, פו, פש, אר, מט, צס, בנ, מל, קפ
שכר פעולתך (23)	אס, פו, פש, אר, מט, צס, בנ, מל, קפ
שכר פעולתך (41)	אס, פו, פל, מט, בנ, מל, קפ
שכר כולם (2ה)	אר, פש, מצ, מט, אס, צס, מל, קפ, מר
שכר הליכה, שכר מעשה (18ה)	פו, מצ, אר, צס, מט, בנ, מל, פא, פר, פי
	מר, רר

אפשר לחלק את המחזורים לכמה קבוצות לפי תכונה זו:

א. במחזורים רבים מתועדת בסמיכות רק הצורה שְׁכָר (אס, פו, פש, מט, צס, בנ, מל, קפ);

ב. שְׁכָר פעולתך, אך ביתר הביטויים שְׁכָר (מצ, מר);

ג. שְׁכַר פעולתך, שְׁכַר כולם, אך שְׁכַר הליכה, שְׁכַר מעשה (פא, פר, רר);
 ד. רק הצורה שְׁכַר (פי) (אבל אפילו ב־פי הצורה היא שְׁכַר בהצטרפות מילת היחס:
 ושְׁכַר עבירה, ב1; שְׁשֻׁכַר מצוה, ד2).
 כנראה תופעה זו מתחילה בביטוי נפוץ ואחר כך מתפשטת לביטויים שגורים
 פחות.

ב־אר פעמיים שְׁכַר פעולתך (ב21, 23) ופעם אחת שְׁכַר פעולתך (41). לכן מקומו
 של אר במעבר מקבוצה א לקבוצה ב, התחלת השימוש בצורת הנפרד במעמד של
 נסמך. וראה לעיל בנוגע ליחס בין גוף מסכת אבות לפרק רבי מאיר.

2.2.3 שמות פרטיים

א. השם נחמיה מתועד בכ"י פס פעמיים בצורת נחומיה (ב־ראשר, איטליה, עמ' 20).
 ייבין (עמ' 1094) מביא את הצורה נחומיה ומסביר אותה כ"ערבוב נחמיה –
 נחוניה". יכול להיות, שאת מקבילתה של התופעה הזאת אנו מוצאים ב־אר: רבי
 נְחֻנְיָה בֶן הֶקְנָה (ג6). רמז לחוסר מסורת יציבה בשם זה נמצא במחזור פש: ר'
 נְחֻנְיָה בֶן הֶקְנָה, הו"ו נוספה בין השורות.

ב. באבות ו, ח הגרסה של אר ושל רוב המחזורים היא "אילו שבע מידות שמנו
 חכמים לצדיקים כולם נמצאו בר' חייא ובניו". השם חייא מנוקד ב־אר חַיִּיא. ניקוד
 זה נתמך בניקוד שני מחזורים אחרים: בְּר' חַיִּיא (פש), בְּר' חַיִּיא (פר). ביתר
 המחזורים המנוקדים הוא בחריק. אך בכ"י פס מנוקד בדומה ל־אר: בְּר' חַיִּיא.

רשימת הקיצורים

א. כתבי היד של המחזורים

- אס = אספילו ק"ח, כ"י פריס 609, heb. ס' 11494
 אר = אורטונא ק"פ, כ"י וטיקן 545, Ebr. ס' 553
 בל = בולוניא רנ"ב, כ"י פרמה 968 (1916), ס' 13072
 בנ = בולוניא רמ"ד, כ"י סינסינטי 331, ס' 18304
 לק = לוקה ר"ג, כ"י וטיקן 437, Rossiana, ס' 709
 מט = מנטובה רמ"א, כ"י אוקספורד 1071/2 (Caht. Or. 27), ס' 17678
 מל = מונציליסי רמ"ט, כ"י פרמה 814 (2738), ס' 13673
 מנ = מנטובה רל"ד, כ"י פרמה 937 (1769), ס' 12995
 מצ = מצירטה קס"ג, כ"י פרמה 61 (3132), ס' 13875
 מר = מראנו רס"ו, כ"י קופנהגן הממלכתית 4, Cod. hebr. Add., ס' 5487
 פו = פויאה קל"ד, כ"י רומא קונטנסה 77 (3103), ס' 107
 פי = פיסרו רמ"א, כ"י בודפשט קויפמן A-350, ס' 15141

פל = פורלי קמ"ג, כ"י לונדון 616 (Add. 26,968), ס' 5633
 פמ = פרמא רמ"ו, כ"י סינסינטי 337, ס' 18310
 פר = פירארא רנ"ב, כ"י ניו יורק בהמ"ל Mic 4653, ס' 25556
 פש = פישאה קנ"ז, כ"י ששון 1028, ס' 9313
 צס = ציסינה רכ"ט, כ"י ניו יורק בהמ"ל Mic 4073, ס' 24975
 קב = קשטיל בולונייסי קנ"ט, כ"י פריס heb. 604, ס' 11477
 קי = קייאנפו רל"ז, כ"י מנטובה עירונית 20, ס' 27898
 קפ = קסטלפראנקו רנ"ד, כ"י מוסקבה גינבורג 200/1, ס' 6879
 קר = קרמונא רל"ט, כ"י פרמה 1056 (1754), ס' 12963
 רר = פירארא רע"ג, כ"י וטיקן Rossiana 328, ס' 701

ב. כתבי היד של המשנה

כ"י פ"א = משנה כ"י פארמה א' דה-רוסי 138, מהדורה פקסימילית, ירושלים תשל"ל
 כ"י פ"ב = משנה כ"י פארמה ב' דה-רוסי 497, מהדורה פקסימילית, ירושלים
 תשל"א

כ"י פס = משנה כ"י פאריס 329-328, מהדורה פקסימילית, ירושלים תשל"ג
 כ"י ק = משנה כ"י קאופמן A50, מהדורה פקסימילית מאת ג' בר, האג 1929

ג. ביבליוגרפיה

אלדר ד, ה = א' אלדר, מסורת הקריאה הקדם-אשכנזית, מהותה והיסודות
 המשותפים לה ולמסורת ספרד (=עדה ולשון ד, ה), ירושלים תשל"ט.
 בירנבאום = ג' בירנבאום, פרקים בתורת ההגה והצורות של לשון המשנה על פי
 קטעי גניזה, עבודת דוקטור, אוניברסיטת בראילן, רמת גן תשנ"ד.
 בראשר, איטליה = מ' בראשר, פרקים במסורת לשון חכמים של יהודי איטליה
 (=עדה ולשון ו), ירושלים תש"ם.
 בראשר, הקשר = הנ"ל, "צורות הקשר וצורות הפסק בלשון המשנה (על פי מסורת
 כתב-יד פארמה ב)", מחקרים בלשון ד (תש"ן), עמ' 51-100.
 בראשר, טיפוסים = הנ"ל, "הטיפוסים השונים של לשון המשנה", תרכ"ן נג
 (תשמ"ד), עמ' 187-220.
 בראשר, מחקר = הנ"ל, "מחקר הדקדוק של לשון המשנה - הישגיו, בעיותיו
 ותפקידיו", דברי הקונגרס העולמי התשיעי למדעי היהדות (ישיבות מרכזיות:
 הלשון העברית והארמית), ירושלים תשמ"ה, עמ' 3-37.
 בראשר, פרמה ב = הנ"ל, "מבוא למשנה כ"י פארמה ב' דה-רוסי 497", קובץ א,
 עמ' 166-185.

דודי = ע' דודי, "ההגייה המשתקפת מניקודו של סידור בן המאה הי"ד", בלשנות עברית חפ"שית 26 (1988), עמ' 17–29.

הנמן = ג' הנמן, תורת הצורות של לשון המשנה, על-פי מסורת כתב-יד פרמה (דה-רוסי 138), תל אביב תש"ם
 ייבין = י' ייבין, מסורת הלשון המשתקפת בניקוד הבבלי, שני כרכים, ירושלים תשמ"ה.

מורג, העברית = ש' מורג, העברית שבפי יהודי תימן, ירושלים תשכ"ג.
 מישור = מ' מישור, "חקר מסורות אשכנז – בדרך לשיטה", מסורות ג-ד (תשמ"ט), עמ' 87–127.

פלמן = ק' פלמן, חילופי צורה במסורות לשון (=עדה ולשון ח), ירושלים תשמ"ב.
 קובץ א, ב = קובץ מאמרים בלשון חז"ל (בעריכת מ' בר-אשר), חלק א, ירושלים תשל"ב; חלק ב, ירושלים תש"ם.

קוטשר, ביצוע = י' קוטשר, "ביצוע תנועות i, u בתעתיקי העברית המקראית בארמית הגלילית ובלשון חז"ל", קובץ א, עמ' 129–165.

קוטשר, חז"ל = הנ"ל, "לשון חז"ל", קובץ א, עמ' 1–35.
 שרביט = ש' שרביט, נוסחאותיה ולשונה של מסכת אבות והכנות למהדורה מדעית, עבודת דוקטור, אוניברסיטת בר-אילן, רמת גן תשל"ו.